

www.strik.rs

www.strik.rs

NASLOV ORIGINALA

Maya Angelou
I Know Why the Caged Bird Sings

UREDNIKA

Ljubica Pupezin

Copyright © 1969 by Maya Angelou

Copyright renewed © 1997 by Maya Angelou

Foreword copyright © 2015 by Oprah Winfrey

This translation is published by arrangement with Random House,
a division of Penguin Random House LLC

© za srpski jezik, ŠTRIK, 2019

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se umnožavati ni u kom obliku bez prethodne dozvole izdavača ili vlasnika izdavačkih prava.

Maja Anđelou

ZNAM ZAŠTO
PTICA U KAVEZU
PEVA

PREVEO S ENGLLESKOG

Đorđe Tomić

BEOGRAD

2019

SADRŽAJ

Predgovor, Opra Vinfri / 9

Znam zašto ptica u kavezu peva / 15

Beleška o prevodiocu / 275

Ovu knjigu posvećujem
SINU GAJU DŽONSONU,
I SVIM SNAŽNIM PTICAMA TAMNE PUTI
KOJE NOSE OBEĆANJE
i bore se, uprkos bogovima, uprkos izgledima,
pevajući svoje pesme

PREDGOVOR

Imala sam petnaest godina kada sam pročitala knjigu *Znam zašto ptica u kavezu peva*. Za mene je to bilo otkrovenje. Od trećeg razreda osnovne škole proždrljivo sam čitala sve što mi dođe pod ruku, a opet, to je bila prva priča koja se obraćala upravo *meni*. Bila sam zapanjena. Kako je moguće da je ta spisateljica, Maja Anđelou, prošla kroz ista životna iskustva, ista osećanja, čežnje i otkrića kao jedna siromašna crna devojčica iz Misisipija – kao ja?

Divila sam joj se od prvih stranica:

Što me tako gledate?

Nisam vam došla na stan...

Došla sam samo da kažem da je danas uskršnji dan.

Ja sam devojčica koja je recitovala uskršnje pesme – i delove božićnih pesama. Ja sam bila devojčica koja voli da čita. Ja sam devojčica koju je podizala baka s Juga. Ja sam devojčica silovana kada joj je bilo devet godina, koja to nikome nije rekla. Razumela sam zašto je Maja Anđelou godinama ćutala.

Srodila sam se sa svakom njenom rečju.

Svaka stranica mi je otkrivala uvide i osećanja koja sama nisam uspevala da pretočim u reči. Pomislila sam: evo žene koja me poznaje, koja me razume. Knjiga *Znam zašto ptica u kavezu peva* postala je moj talisman. Kao tinejdžerka ubeđivala sam svakoga ko ga poznajem da je pročitana. Autorka je postala moja omiljena spisateljica, neko kome sam se divila iz daljine.

Desetak godina kasnije, kada sam kao mlada novinarka u Baltimoru dobila priliku da je intervjuišem posle predavanja na lokalnom koledžu, znala sam da se za to pobrinulo samo providenje. „Obećavam”, ponavljala sam joj, „obećavam, ako pristanete na razgovor, neću vam oduzeti više od pet minuta.” Držeći se datog obećanja, tačno u 4.58 rekla sam kamermanu: „Završili smo”. Onda se Maja Anđelou okrenula meni, nakrivila glavu, nasmešila se sjajnim očima, i pitala: „Ko si ti, devojko?”

Prvo smo se sprijateljile, a onda postale najbolje drugarice. Kada mi je rekla da sam njena ćerka, znala sam da sam konačno pronašla svoj dom.

Sedeti za njenim kuhinjskim stolom u Ulici Veli u Vinston-Salemu u Severnoj Karolini, slušati je kako čita poeziju, poeziju mog detinjstva – Pola Lorensa Danbara, „Sićušna smeđa beba blistavih očiju” – to je bilo sve što sam želela: sedeti za njenim kuhinjskim stolom ili uz njen skut, naginjati se nad njeno krilo, smejati se, istinski i naglas, upijati svo to znanje, sve stvari kojima me je mogla poučiti – ljupkost, ljubav, sve – srce mi je uvek bilo puno dok sam bila kraj nje. Retko bismo završile telefonski razgovor a da ja nisam hvatala beleške. Uvek je podučavala. „Kada naučiš, podučavaj”, često je ponavljala. „Kada dobiješ, подели.” Bila sam predana učenica i učila sam do našeg poslednjeg razgovora, u nedelju pred njenu smrt. „Ljudsko sam biće”, uvek je govorila, „i ništa ljudsko nije mi strano.”

Maja Anđelou je živela ono što je pisala. Razumela je da deleći svoju ličnu istoriju s drugima pronalazi put do velikih ljudskih istina – o čežnji, napuštanju, sigurnosti, nadi, upitanosti, predrasudama, tajnama i konačno o samospoznaji: shvatanju ko smo zapravo i oslobođanju koje donosi ljubav. Svaka od tih bezvremenih istina sadržana je u prvoj od njenih autobiografskih priča.

Beskrajno mi je drago (a sigurna sam i njoj) što će jedna nova generacija čitalaca upoznati Maju Anđelou i njenu istoriju i tako steći moć da bolje razume priče sopstvenog života.

Ako vam je ovo prvi susret (kao meni pre mnogo godina) ili ako se vraćate u posetu starom znancu (što sam ja osećala vraćajući se ovim stranicama), primetićete da je Maja još kao mlada spisateljica otvorila temu koja će dominirati ovom knjigom, temu koja će postati njena mantra, zov sirena koji odjekuje kroz sva predavanja, pesme, članke – kroz čitav njen život.

Ponavljala je s ponosom, često i žustro:

Ličimo jedni na druge više nego što se razlikujemo.

Zahvaljujući tome sposobni smo da saosećamo; zato nas dotiče pesma ptice u kavezu.

Opra Vinfri

Zahvaljujem majci, Vivijen Bakster, i bratu Bejliju Džonsonu koji su me ohrabriali da se sećam. Zahvaljujem Harlemskom književnom društvu na ukazanoj pažnji i Džonu O. Kilensu, koji me je uverio da umem da pišem; Nani Kobini Nketsja IV, koja mi je govorila da moram da pišem. Večnu zahvalnost dugujem Džerardu Purselu, koji je čvrsto verovao i Toniju d'Amatu, koji me je razumeo. Zahvaljujem Ebi-ju Linkolnu Rouču na naslovu knjige.

Konačno, zahvaljujem Robertu Lumisu, uredniku u Izdavačkoj kući „Rendom haus”, koji me je nežno proveo kroz izgubljene godine.

*Što me tako gledate?
Nisam vam došla na stan...*

Nisam zaboravila pesmu, ali tog trenutka nisam mogla da se setim šta ide dalje. Nešto drugo je bilo važnije.

*Što me tako gledate?
Nisam vam došla na stan...*

Da li ću se setiti teksta ili ne, to više nije bilo važno. Istina izgovorenih reči pekla me je kao znojem natopljena zgužvana maramica koju sam stezala u šaci. Što se pre pomire s tom istinom, to ću pre moći da otvorim šaku i pustim vazduh da mi rashladi dlanove.

Što me tako gledate?

U dečjim klupama Metodističke episkopalne crkve za obojene vrpeljili su se i kikotali, bila sam poznata po zaboravnosti.

Imala sam haljinu od tafta boje lavande koja je šuštalala sa svakim udahom, a onda, kad sam udahnula punim plućima da vazduhom isteram stid iz sebe, zašuštalala je kao ukrasi od krep-papira na zadnjoj strani mrtvačke zaprege.

Gledajući Mamu kako zašiva karnere uz donji rub i pravi ljupke male porupčice oko struka, bila sam sigurna da ću kada je obučem izgledati kao filmska diva. (Haljina je bila od svile i zato se ružna boja mogla oprostiti.) Biću kao jedna od onih belih devojčica u kojima svi vide san o svemu što je dobro i lepo na ovom svetu.

Izgedala je čarobno dok se slivala sa crne singerice. Kada me vide u njoj, prilaziće i govoriti: „Margarita (ili 'draga Margarita'), molimo te da nam oprostiš, nismo znali ko si ti zapravo”, a ja ću široko-grudo odgovarati: „Pa naravno, kako ste i mogli znati. Oprošteno vam je.”

Od same pomisli na haljinu danima sam hodala kao omađijana. Ali pod svetlošću sunca uskršnjeg jutra videlo se da je ta nakarada samo prekrojak odbačene haljine neke bele žene u boji koja je nekada davno mogla biti ljubičasta. Bila je dugačka kao da je krojena za staricu, a opet nije mogla da sakrije moje mršave noge namazane vazelinom *blu sil* i prekrivene crvenkastom arkanzaškom prašinom. Isprana boja stare haljine isticala je boju moje kože koja je izgledala kao da je zamazana blatom, a čitava crkva zurila je u moje mršave noge.

Kako će samo zinuti od čuda kad se jednog dana probudim iz ovog ružnog crnog sna, kada moja prava kosa, dugačka i plava, zameni ovo svračje gnezdo koje mi Mama ne dozvoljavala da raščešljam i ispravim. Hipnotisaću ih pogledom svojih plavih očiju, iako su ružno govorili o meni, o mom ocu, koji „mora da je bio neki mali Kinešćić” (ja sam ga zamišljala kao figuricu od porculana, ne veću od šolje za čaj), pa su mi zato oči tako sitne i iskošene. Shvatiće zašto nikada nisam progovorila južnjačkim akcentom, zašto ne govorim prostakluka i zašto su morali da me sile da jedem svinjske njuške i repove. To je zato što sam bela, a moja maćeha, zla vila, ljubomorna na moju lepotu, naravno, ona me je pretvorila u prekrupnu crnu devojčicu sa ućebanom crnom kosom, širokim stopalima i razmakom između zuba dovoljno velikim da se proturi olovka br. dva.

„Što me tako gledate...” Sveštenikova žena uskog žutog lica sažaljivo se povila ka meni. Prošaputala je: „Došla sam samo da kažem da je danas uskršnji dan”. Ponovila sam za njom najtišim glasom, zbijajući reči zajedno, „došlasamsamodakažemdanuskršnji-

dan". Kikoti su ostali da vise u vazduhu kao razliveni oblaci spremni da me zaliju kišom. Podigla sam dva prsta i prinela ih uz grudi, što je znak da moram u toalet, i onda se na prstima iskrkala prema zadnjem delu crkve. Nejasno, negde iznad glave, čula sam gospođe kako ponavljaju: „Blažena devojčica” i „Slava Bogu”. Glavu sam držala uspravno i oči otvorene, ali ništa nisam videla. Kad sam stigla do polovine prolaza između klupa, crkvom se prolomilo: „Jeste li bili tamo kada nam Gospoda raspeše?”, a ja sam se saplela o stopalo koje mi je podmetnuo neko iz dečjih klupa i zateturala se. Zaustila sam da nešto kažem, možda vrisnem, ali opora japanska jabuka, ili je to bio limun, šćepala me je između nogu i stegla. Osetila sam kiselinu na jeziku i nescima. A onda, pre nego što ću stići do vrata crkve, počelo je da me peče po nogama i sliva se dole u čarape koje sam oblačila za nedeljnu službu. Pokušavala sam da se uzdržim, da se stegnem, da usporim hod, ali kada sam izašla u dvorište, znala sam da moram popustiti, inače će se sve vratiti gore u glavu i sirota glava će pući kao ispuštena lubenica, a mozak, pljuvačka, jezik i oči razleteće se na sve strane. Zato sam potrčala kroz dvorište crkve i pustila mlaz. Piškila sam, plakala i trčala, ne prema poljskom klozetu, već prema našoj kući. Dobiću batine, bila sam sigurna, a zlobna deca imaće nov razlog da me zadirkuju. Uprkos svemu, smešila sam se, malo zbog slatkog rasterećenja, malo od radosti što sam najzad pobegla iz glupe crkve, a najviše zbog saznanja da neću umreti od raspukle glave.

Ako je za crnu devojčicu odrastanje na Jugu uvek i neizbežno bolno, onda je osećaj nepripadanja dodatna i suvišna pretnja, kao mrlja rđe na brijaču prislonjenom uz grlo.

Nepotrebno poniženje.

U ovaj zabačeni gradić doputovali smo kada sam ja imala tri, a Bejli četiri godine, s kartončićima vezanim oko zglavka šake koji su „one kojih se to tiče” obavještavali da se zovemo Margarita i Bejli Džonson Junior i da putujemo iz Long Biča u Kaliforniji u Stemps u Arkanzasu, na stan, hranu i staranje kod naše bake Eni Henderson.

Pošto su roditelji odlučili da okončaju svoj burni brak, otac nas je poslao svojoj majci. Za našu bezbednost bio je zadužen pratilac voza koji je već sledećeg dana izašao u Arizoni, pošto nam je vozne karte zihernadlom zakačio za bratovljev unutrašnji džep.

Ne pamtim mnogo o našem putovanju, ali pretpostavljam da je bilo prijatnije kada smo dospeli na podeljeni Jug. Crni putnici, koji su uvek vukli korpe pune hrane, sažalili bi se na „dvoje malih siročića” i navalili da nas kljukaju hladnom piletinom i krompir salatam.

Godinama kasnije, otkrila sam da su prestravljena crna deca putovala bez pratnje s kraja na kraj Amerike hiljadama puta, da se pridruže roditeljima koji su pronašli posao u gradovima na Severu ili da se vrate bakama u gradićima na Jugu kada se obećanja boljeg života na Severu izjalove.

Grad je na naše prispeće reagovao kao i na svaku drugu novinu. Neko vreme su nas pažljivo motrili, iz daljine, ne pokazujući previše znatiželje, a kada su zaključili da nismo opasni (i da smo uz to samo deca), prigrlili su nas onako kako majka prihvata tuđu decu. Toplo, ali bez preterane bliskosti.

Živeli smo s bakom i stricem u zadnjem delu Radnje (uvek smo govorili o njoj s velikim R) koju je baka vodila već dvadeset pet godina.

Početkom veka, naša Mama (ubrzo smo prestali da je zovemo baka) prodavala je ručak radnicima u strugari (istočni Stemps) i semenarima kod pogona za čišćenje pamuka (zapadni Stemps). Njene slasne pite s mesom i hladna limunada, uz čudesnu sposobnost da bude na dva mesta u isto vreme, osigurali su joj uspeh u poslu. Pokretnu tezgu s koje je prodavala hranu zamenila je kioskom na pola puta između dve tačke od poslovnog interesa i tako nekoliko godina hranila radnike. Onda je usred crnog dela grada sagradila Radnju koja je s vremenom postala centar sekularnog života naše zajednice. Berberi su subotom posedali svoje mušterije u hladovini naše verande, a putujući muzičari koji lutaju Jugom zauzimali su klupe, pevali tužne pesme o reci Brazos i svirali u drombulje i gitare napravljene od kutija za cigare.

Zvanično ime Radnje glasilo je *Prodavnica robe široke potrošnje Vm. Džonson*. Kupci su tu mogli pronaći osnovne namirnice, solidan izbor konaca u boji, koncentrat za svinje, kukuruz za kokoške, petrolej za lampe, sijalice za bogatiji svet, pertle, preparate za kosu, balone i semenje cveća. Sve čega u radnji nije bilo, moglo se naručiti.

Dok se nismo bolje upoznali s Radnjom i ona s nama, živeli smo u Kući zabave, koju je čuvar zauvek napustio.

Svake godine sam gledala kako livada ispred Radnje dobija zelenu boju gusenice, a onda, s prolaženjem vremena, postaje ledenobela. Znala sam tačno koliko je vremena ostalo do dolaska kamiona koji u cik zore sakupljaju berače pamuka i voze ih na plantaža preostale iz vremena ropstva.

Dok je trajala berba, Mama je ustajala u četiri ujutro (nikada nije koristila budilnik), spuštala se na kolena i pospanim glasom mmlala: „Oče naš, hvala ti što me puštaš u novi dan. Hvala ti što krevet na koji sam legla nisi učinio mojom samrtnom posteljom, a ćebe pokrovom. Vodi me kroz ovaj dan ispravnim putem i pomozi da zauzdam jezik. Blagoslovi naš dom i sve ukućane u njemu. Hvala ti, u ime tvog sina Isusa Hrista. Amin.”

I pre nego što bi se podigla, pozivala je svakoga po imenu i izdala naređenja, onda navlačila papuče kućne izrade i preko golog oribanog drvenog poda prilazila da zapali petrolejku.

Svetlost lampe činila je naš svet čudesnim i terala me da šapućem i hodam na prstima. Mirisi crnog luka, pomorandži i kerozina koji su se mešali preko noći nestajali su tek kada bismo skinuli drveni zasun s vrata i pustili da u Radnju uđu jutarnji vazduh i tela ljudi koji su miljama pešačili da bi stigli do mesta okupljanja.

„Sestro, daj dve konzerve sardine.”

„Biću danas tako brz na polju da ćete izgledati kao da stojite u mestu.”

„Daj parče sira i nekoliko krejera.”

„Meni samo par debljih pogačica s kikirikijem.” To je berač koji nosi svoj ručak. Iza pojasa kombinezona viri mu masna papirna kesa. Kolače će pojesti kao užinu kada ih podnevno sunce otera na pauzu.

U ta blaga jutra, Radnja je bila puna smeha, šale, hvalisanja i šepurenja. Jedan se spremao da nabere dvesta funti pamuka, drugi trista. Čak su i deca govorila da će doneti kući polovinu ili tri četvrti dolara.

Zvezda jutarnjeg okupljanja bio je šampion od prethodnog dana. Ako bi prorekao da će pamuk na današnjem polju biti loš, da će se lepiti za čaure kao tutkalo, svi su duboko uzdisali kao da zdušno potvrđuju.